

УДК 811.161.2'34

**СЕНЬКІВ Степан** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна ([senkivstepan@ukr.net](mailto:senkivstepan@ukr.net))

**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3588-4611>

**DOI:** <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.21>

**Бібліографічний опис статті:** Сеньків, С. (2021). Дистрибуція фонем у трикомпонентних первинних коренях сучасної української літературної мови. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 159–166. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.21>.

## ДИСТРИБУЦІЯ ФОНЕМ У ТРИКОМПОНЕНТНИХ ПЕРВИННИХ КОРЕНЯХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

**Анотація.** У статті проаналізовано останні дослідження з проблем дистрибуції фонем сучасної української літературної мови, зокрема з використанням статистично-математичних методів. На матеріалі «Словника українських морфем» за редакцією Л. Полюги проаналізовано склад первинних трикомпонентних кореневих морфем сучасної української літературної мови та сполучувальні можливості окремих фонем у первинних трифонемних кореневих морфемах, побудовано моделі первинних трифонемних кореневих морфем сучасної української літературної мови. Наукову новизну дослідження визначає те, що первинні трикомпонентні кореневі морфемні з використанням статистично-математичних методів та методу моделювання ще не були об'єктом розгляду.

**Мета роботи** – всебічно проаналізувати сполучуваність фонем у первинних трикомпонентних кореневих морфемах сучасної української літературної мови, зокрема дослідити структуру сполучень у первинних трикомпонентних коренях сучасної української літературної мови, виявити частотність уживання груп, визначити закономірності сполучуваності фонем у первинних трикомпонентних коренях української мови та встановити інвентар сполук, що функціонують у первинних трикомпонентних морфемах сучасної української літературної мови.

У дослідженні за словником виявлено 500 первинних трикомпонентних кореневих морфем, першим компонентом яких найчастіше виступають напіввідкриті (187), зімкнуто-проривні (186) та щільні фонемні (124). З'ясовано, що серед трифонемних коренів сучасної української літературної мови характерними є такі дистрибутивні структури фонем: «передньоязикова + голосна + передньоязикова» (222), «губна + голосна + передньоязикова» (74), «задньоязикова + голосна + передньоязикова» (33), «передньоязикова + голосна + задньоязикова» (31), «передньоязикова + голосна + губна» (29), «тверда + голосна + тверда» (366), «тверда + голосна + м'яка» (93), «м'яка + голосна + тверда» (32), «дзвінка + голосна + дзвінка» (144), «глуха + голосна + дзвінка» (117), «дзвінка + голосна + глуха» (117), «глуха + голосна + глуха» (98).

**Ключові слова:** фонема, морфема, первинна коренева морфема, сполучуваність, закономірності сполучуваності.

**SENKIV Stepan** – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, vul. Ivana Franka, 24, Drohobych, 82100, Ukraine ([senkivstepan@ukr.net](mailto:senkivstepan@ukr.net))

**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3588-4611>

**DOI:** <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.21>

**To cite this article:** Senkiv, S. (2021). Distribution of phonemes in the three-component primary roots of the modern Ukrainian literary language. *Problems of the humanities: a collection of scientific works of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. Philology Series*, 48, 159–166. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.21> [in Ukrainian].

## DISTRIBUTION OF PHONEMES IN THREE-COMPONENT PRIMARY ROOTS OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGES

**Summary.** *The article analyzes the latest research on the problems of distribution of phonemes of modern Ukrainian literary language, in particular with the use of statistical and mathematical methods and modeling methods. On the material of the «Dictionary of Ukrainian morphemes» edited by L. Polyuga the composition of primary three-component root morphemes of modern Ukrainian literary language and connecting possibilities of separate phonemes in primary triphonic root morphemes are analyzed. The scientific novelty of the study is determined by the fact that the primary three-component root morphemes from the use of statistical and mathematical methods and the method of modeling have not yet been considered.*

*The aim of the work is to comprehensively analyze the compatibility of phonemes in primary three-component root morphemes of modern Ukrainian literary language, in particular to investigate the structure of combinations in primary three-component roots of modern Ukrainian literary language, to identify frequency of group use, functioning in the primary three-component morphemes of the modern Ukrainian literary language.*

*A study of the dictionary revealed 500 primary three-component root morphemes, the first component of which are often semi-open (187), closed-breakthrough (186) and slit phonemes (124). It was found that among the triphonic roots of modern Ukrainian literary language the following distributive structures of phonemes are characteristic: «prelinguistic + vowel + prelingual» (222), «lip + vowel + prelingual» (74), «posterior + vowel + prelingual» (33), «foreling + vowel + hind» (31), «foreling + vowel + lip» (29), «hard + vowel + hard» (366), «hard + vowel + soft» (93), «which + vowel + firm» (32), «call + vowel + call» (144), «deaf + vowel + call» (117), «call + vowel + deaf» (117), «deaf + vowel + deaf» (98).*

**Key words:** *phoneme, morpheme, primary root morpheme, compatibility, regularities of compatibility.*

**Постановка проблеми.** Проблема дистрибуції фонем є однією з основних у фонології. Можливість поєднання мовних одиниць нижчого рівня для утворення одиниць вищого рівня вважають основною властивістю мовної системи. В українській фонології не виокремлено способів опису дистрибуції. Тож вважаємо актуальним подати повні описи дистрибутивних структур фонем певного мовного рівня для з'ясування національної специфіки мови. Детальний аналіз фонологічної системи допоможе пізнати закономірності витворення структури слова, морфеми чи складу в конкретній мові та виявити закономірності поєднання фонем у певній одиниці мови через створення їхніх моделей.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** В українському мовознавстві дистрибуція фонем досліджена недостатньо. Основи сполучуваності одиниць фонологічного рівня подані у працях М. С. Трубецького («Основи фонології») як одного із представників Празької лінгвістичної школи (Трубецької, 2000). У дослідженні вчений зазначає, що у кожній мові найменші її елементи поєднуються за певними законами.

В українському мовознавстві Є. Тимченко вперше розглянув сполучуваність фонем української мови, виокремивши дво- та поліфонемні групи приголосних фонем, характерні для української мови (Тимченко, 1930). Згодом у праці «Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови» В. С. Перебийніс розглянуто структуру двофонемних сполучень в українській мові (Перебийніс, 1970). Цікаві висновки, які розширюють наші уявлення щодо окремих аспектів української фонології, містять праці М. П. Муравицької (Муравицька, 1966), І. Ф. Савченко (Савченко, 1972), Л. М. Гридневої (Гриднева, 1974), Т. В. Старак (Старак, 1965), Н. І. Тоцької (Тоцька, 1981), П. С. Вовк (Вовк, 1997). Морфеми української мови з використанням статистично-математичних методів та методу моделювання намагалися розглянути у своїх дослідженнях М. М. Богдан (Богдан, 1968), Ю. О. Шепель (Шепель, 1992). Проте в українській фонології не представлені повні описи полікомпонентних слів та морфем української мови на фонемному рівні, не з'ясовано причин, які накладають обмеження щодо сполучува-

ності фонем у словах чи морфемах. Тільки детальний аналіз структури полікомпонентних морфем допоможе з'ясувати основні закономірності поєднання фонем у первинних полікомпонентних, зокрема трикомпонентних кореневих морфемах української мови.

**Мета** нашого дослідження – всебічно проаналізувати сполучуваність фонем у первинних трикомпонентних кореневих морфемах сучасної української літературної мови.

Досягнення поставленої мети вимагало розв'язання таких **завдань**:

1) дослідити структуру сполучень у первинних трикомпонентних коренях сучасної української літературної мови;

2) виявити частотність уживання груп;

3) визначити закономірності сполучуваності фонем у первинних трикомпонентних коренях української мови;

4) встановити інвентар сполук, що функціонують у первинних трикомпонентних морфемах сучасної української літературної мови.

Аналіз проведено на основі «Словника українських морфем» за редакцією Л. Полюги (Полюга, 2003). В основі дослідження – система фонем української мови, обґрунтована П. П. Кострубою (Коструба, 1963).

**Виклад матеріалу.** Для з'ясування закономірностей сполучуваності в первинних трикомпонентних кореневих морфемах сучасної української літературної мови умовно виокремлюємо 5 груп (О – голосні, Р – зімкнуто-проривні, А – зімкнуто-щілинні, F – щілинні і N – напіввідкриті фонемі).

Як показують спостереження, у сучасній українській літературній мові виявлено такі трифонемні слова із початковими проривними фонемами:

Серед коренів, які складаються з трьох фонем, виявлено такі: -одн- (OPN), -огн- (OFN), -ігр- (OFN), -існ- (OFN), -осл- (OFN), -овс- (OFF), -орд- (ONP), -орл- (ONN), -орл' (ONN), -імл- (ONN), -уз'а- (OFO), -ірж- (ONF), -уст- (OFP), -цар- (AON), -цар'- (AON), -ц'іл'- (AON), -чин- (AON), -чал- (AON), -чал'- (AON), -чин- (AON), -ч'іл'- (AON), -цві- (AFN), -ц'ід- (AOP), -ц'іп- (AOP), -цуп- (AOP), -чад- (AOP), -чік- (AOP), -чеп- (AOP), -ч'іп- (AOP), -чек- (AOP), -ц'ідж- (AOA), -чай- (AOF), -чес- (AOF), -ч'іс- (AOF), -чин- (AOF), -чуй- (AOF), -лад- (NOP), -лет- (NOP), -л'іт- (NOP), -л'от-

(NOP), -лип- (NOP), -л'іп- (NOP), -лик- (NOP), -л'ід- (NOP), -л'од- (NOP), -л'ік- (NOP), -лук- (NOP), -луп- (NOP), -л'уб- (NOP), -мак- (NOP), -мет- (NOP), -мик- (NOP), -мит'- (NOP), -мак- (NOP), -мід'- (NOP), -міт'- (NOP), -мук- (NOP), -над- (NOP), -нит'- (NOP), -нуд'- (NOP), -нит- (NOP), -нуд- (NOP), -рад- (NOP), -рад'- (NOP), -рак- (NOP), -рек- (NOP), -р'ік- (NOP), -риб- (NOP), -рик- (NOP), -реп- (NOP), -р'іп- (NOP), -р'ід- (NOP), -рок- (NOP), -роб- (NOP), -р'іб- (NOP), -род- (NOP), -род'- (NOP), -руб- (NOP), -рук- (NOP), -ред- (NOP), -рет- (NOP), -лаз- (NOF), -лаж- (NOF), -л'із- (NOF), -леж- (NOF), -л'іг- (NOF), -л'іж- (NOF), -л'аг- (NOF), -л'аж- (NOF), -лес- (NOF), -лиз- (NOF), -лиж- (NOF), -лих- (NOF), -лин- (NOF), -л'іс- (NOF), -лов- (NOF), -лоз- (NOF), -л'ій- (NOF), -луг- (NOF), -луз- (NOF), -луж- (NOF), -лус- (NOF), -л'ос- (NOF), -л'ас- (NOF), -л'ох- (NOF), -маз- (NOF), -маз'- (NOF), -маж- (NOF), -мас- (NOF), -маш- (NOF), -мах- (NOF), -меж- (NOF), -між- (NOF), -мес- (NOF), -меш- (NOF), -міс- (NOF), -міх- (NOF), -мов- (NOF), -мох- (NOF), -мус- (NOF), -муш- (NOF), -мух- (NOF), -низ- (NOF), -низ'- (NOF), -ниж- (NOF), -н'іж- (NOF), -н'іс- (NOF), -нос- (NOF), -нож- (NOF), -ног- (NOF), -ноз'- (NOF), -нос'- (NOF), -нош- (NOF), -нес- (NOF), -роз- (NOF), -рож- (NOF), -рив- (NOF), -рев- (NOF), -р'іж- (NOF), -р'із- (NOF), -рис- (NOF), -рог- (NOF), -роз- (NOF), -рож- (NOF), -рой- (NOF), -р'ій- (NOF), -рос- (NOF), -рош- (NOF), -н'ій- (NOF), -рух- (NOF), -рус- (NOF), -руш- (NOF), -ладж- (NOA), -леч- (NOA), -лец- (NOA), -лиц'- (NOA), -лич- (NOA), -л'іч- (NOA), -луц'- (NOA), -луч- (NOA), -л'ач- (NOA), -мац'- (NOA), -мач- (NOA), -мич- (NOA), -моч- (NOA), -міч- (NOA), -міц- (NOA), -міц'- (NOA), -моч- (NOA), -муц'- (NOA), -муч- (NOA), -надж- (NOA), -н'іч- (NOA), -ноч- (NOA), -нудж- (NOA), -рач- (NOA), -радж- (NOA), -реч- (NOA), -р'іч- (NOA), -рич- (NOA), -роц- (NOA), -р'ідж- (NOA), -родж- (NOA), -руц- (NOA), -руч- (NOA), -редж- (NOA), -л'ін- (NON), -л'ін'- (NON), -лом- (NON), -лам- (NON), -лун- (NON), -л'он- (NON), -мал- (NON), -мал'- (NON), -ман- (NON), -ман'- (NON), -мер- (NON), -мир- (NON), -мил'- (NON), -мил- (NON), -мин- (NON), -мол- (NON), -мол'- (NON), -мін'- (NON), -мел- (NON), -мел'- (NON), -н'ім- (NON), -рам- (NON),

-рон- (NON), -ран- (NON), -ран'- (NON), -рил- (NON), -р'іл'- (NON), -рин- (NON), -мст- (NFP), -мшч- (NFA), -мйа- (NFO), -будж- (POA), -дич- (POA), -д'ач- (POA), -кадж- (POA), -кач- (POA), -коч- (POA), -пац'- (POA), -пач- (POA), -піч- (POA), -печ- (POA), -поч- (POA), -тоц'- (POA), -т'іч- (POA), -тич- (POA), -тиц'- (POA), -точ- (POA), -вз'а- (FFO), -с'іс- (FOF), -сис- (FOF), -сос- (FOF), -сих- (FOF), -сох- (FOF), -сух- (FOF), -суш- (FOF), -сув- (FOF), -сов- (FOF), -с'аг- (FOF), -с'аж- (FOF), -хов- (FOF), -хож- (FOF), -ший- (FOF), -шов- (FOF), -шев- (FOF), -гус- (FOF), -гус'- (FOF), -жаг- (FOF), -жаз'- (FOF), -жах- (FOF), -жов- (FOF), -жуй- (FOF), -зов- (FOF), -зив- (FOF), -йіж- (FOF), -йіз- (FOF), -йіс- (FOF), -йіх- (FOF), -йав- (FOF), -скл'- (FPN), -скл- (FPN), -гни- (FNO), -сну- (FNO), -псу- (PFO), -кла- (PNO), -кл'у- (PNO), -кра- (PNO), -кри- (PNO), -кр'і- (PNO), -пра- (PNO), -пл'у- (PNO), -пл'і- (PNO), -пле- (PNO), -губ- (FOP), -жук- (FOP), -зик- (FOP), -зуб- (FOP), -з'ат- (FOP), -з'ат'- (FOP), -йід- (FOP), -йуд- (FOP), -йуд'- (FOP), -сут'- (FOP), -суп- (FOP), -сук- (FOP), -суд- (FOP), -сот- (FOP), -с'ік- (FOP), -сад- (FOP), -сад'- (FOP), -сап- (FOP), -соп- (FOP), -сок- (FOP), -с'іт- (FOP), -с'іт'- (FOP), -сит- (FOP), -сит'- (FOP), -сип- (FOP), -сид- (FOP), -сид'- (FOP), -с'ад- (FOP), -шип- (FOP), -худ- (FOP), -хіт'- (FOP), -хоп- (FOP), -хап- (FOP), -хот'- (FOP), -ход- (FOP), -хід- (FOP), -хід'- (FOP), -ход- (FOP), -хиб- (FOP), -жин- (FON), -жим- (FON), -жен- (FON), -жал- (FON), -жал'- (FON), -жар- (FON), -жер- (FON), -жир- (FON), -жил- (FON), -жил'- (FON), -жон- (FON), -жін- (FON), -жур- (FON), -зем- (FON), -зор- (FON), -з'ір- (FON), -зир- (FON), -зол- (FON), -з'іл'- (FON), -йин- (FON), -сол- (FON), -с'іл'- (FON), -сон- (FON), -син- (FON), -сал- (FON), -сал'- (FON), -с'ім- (FON), -сем- (FON), -с'ін- (FON), -син- (FON), -сил- (FON), -сил'- (FON), -сер- (FON), -с'ом- (FON), -сел- (FON), -шум- (FON), -хил- (FON), -хил'- (FON), -жуц'- (FOA), -жуч- (FOA), -зиц- (FOA), -зич- (FOA), -видж- (FOA), -йудж- (FOA), -йац- (FOA), -суч- (FOA), -судж- (FOA), -соч- (FOA), -садж- (FOA), -с'іч- (FOA), -сич- (FOA), -сидж- (FOA), -хоч- (FOA), -ходж- (FOA), -дас- (POF), -дав- (POF), -дах- (POF), -дас'- (POF), -даш- (POF), -див- (POF), -дой- (POF), -дій- (POF), -дуй- (POF), -дуг- (POF), -дуз'- (POF), -дуж- (POF), -дус- (POF), -душ-

(POF), -дух- (POF), -дус- (POF), -д'аг- (POF), -д'аж- (POF), -кош- (POF), -каз- (POF), -каж- (POF), -кож- (POF), -коз- (POF), -кіз- (POF), -кос- (POF), -кош- (POF), -кіс- (POF), -куй- (POF), -ков- (POF), -кус- (POF), -куш- (POF), -пас- (POF), -паш- (POF), -пес- (POF), -пес'- (POF), -пой- (POF), -пис- (POF), -пиш- (POF), -пис'- (POF), -пих- (POF), -піх- (POF), -піш- (POF), -пів- (POF), -пух- (POF), -пуш- (POF), -тай- (POF), -тес- (POF), -т'іс- (POF), -тиш- (POF), -тис- (POF), -тих- (POF), -т'іх- (POF), -т'іш- (POF), -туг- (POF), -туз'- (POF), -туж- (POF), -тух- (POF), -туш- (POF), -т'аг- (POF), -т'ій- (POF), -т'аз- (POF), -т'аж- (POF), -дал'- (PON), -дал- (PON), -ден- (PON), -дер- (PON), -дир- (PON), -д'ір'- (PON), -дим- (PON), -дон- (PON), -д'іл- (PON), -д'іл'- (PON), -д'ім- (PON), -дом- (PON), -дол'- (PON), -дон'- (PON), -дур- (PON), -дур'- (PON), -пил'- (PON), -пер- (PON), -пир- (PON), -пір- (PON), -пор- (PON), -тин- (PON), -т'ам- (PON), -тен- (PON), -том- (PON), -тон- (PON), -т'іл- (PON), -т'іл'- (PON), -т'ін- (PON), -т'ін- (PON), -тил- (PON), -тил'- (PON), -тер- (PON), -тир- (PON), -тел- (PON), -тен'- (PON), -пол- (PON), -пол'- (PON), -піл'- (PON), -пін- (PON), -пін'- (PON), -пил- (PON), -пен'- (PON), -пар- (PON), -пал- (PON), -пал'- (PON), -кул'- (PON), -кул- (PON), -кол'- (PON), -кол- (PON), -кін'- (PON), -кіл- (PON), -кіл'- (PON), -кін- (PON), -кон'- (PON), -кор- (PON), -кір- (PON), -пил- (PON), -дад- (POP), -дик- (POP), -дит- (POP), -дит'- (POP), -доб- (POP), -д'іб- (POP), -дуб- (POP), -д'ад- (POP), -д'ак- (POP), -кат- (POP), -кат'- (POP), -кад- (POP), -кап- (POP), -кид- (POP), -кип- (POP), -коп- (POP), -кут- (POP), -куп- (POP), -кот- (POP), -кат'- (POP), -пад- (POP), -пад'- (POP), -пак- (POP), -пек- (POP), -пік- (POP), -пит- (POP), -пак- (POP), -пот- (POP), -піт- (POP), -пук- (POP), -пик- (POP), -т'ік- (POP), -ток- (POP), -тик- (POP), -топ- (POP), -туп- (POP).

Зафіксовано 500 первинних коренів, які складаються з трьох фонем. Виявлено 187 трифонемних коренів, першим елементом яких можуть бути напіввідкриті (N) фонемі /л/, /м/, /н/, /л'/, /р/ (*лазити, ладити, махати, межа, нудитися, низом, лягати, лячний, радити, разити*) (див. табл. № 1).

Другим елементом у цих сполуках виступають голосні (O) /а/, /е/, /і/, /о/, /и/, /у/, щільні (F) фонемі /ш/, /с/, /й/. Не можуть

Таблиця 1

**Моделі первинних трикомпонентних коренів з початковою напіввідкритою та проривною фонемами сучасної української мови**

| Кількість елементів | Фонем |    |    |    |   |   |   |    |    |    |    |   |   |
|---------------------|-------|----|----|----|---|---|---|----|----|----|----|---|---|
|                     | N     |    |    |    | P |   |   |    | O  |    |    |   |   |
| 1 елемент           | N     |    |    |    | P |   |   |    | O  |    |    |   |   |
| 2 елемент           | O     |    |    |    | F |   |   |    | O  |    |    |   |   |
| 3 елемент           | P     | F  | A  | N  | P | A | O | A  | F  | N  | P  | O |   |
| Загальна кількість  | 48    | 74 | 34 | 28 | 1 | 1 | 1 | 16 | 62 | 58 | 40 | 9 | 1 |

виступати в ролі другого компонента такі приголосні фонем /г/, /в/, /з/, /з'/, /с'/, /й/, /ф/, /г/, /х/, /ж/, /л/, /л'/, /р/, /н'/, /м/, /р'/, /дж/, /дз/, /дз'/, /ч/, /ц/, /ц'/.

Третім компонентом можуть бути проривні (P) /д/, /т/, /п/, /к/, /т'/, /б/, /д'/, напіввідкриті (N) /л/, /м/, /н/, /л'/, /р/, щілинні (F) /з/, /з'/, /с'/, /с/, /г/, /х/, /ш/, /в/, /й/, зімкнуто-щілинні (A) /ч/, /дж/, /ц/, /ц'/ та голосна (O) фонема /а/. Не зафіксовано третім компонентом голосних (O) фонем /е/, /і/, /и/, /у/, /о/ та приголосних фонем /дз/, /дз'/, /ф/, /р'/, /г/.

Зафіксовано 186 коренів, де першим елементом виступають проривні (P) фонем /б/, /д/, /д'/, /к/, /п/, /т/, /т'/ (*бик, бором, боятися, денний, ділити, долина, дякувати, дядько, одягти, капати, катувати, коло, парувати, палити, падати, тесати, тиловий, витирати, тяга, тягар*) (див. табл. № 1)

Другим елементом у цих сполуках можуть бути голосні (O) /у/, /и/, /а/, /о/, /і/, /е/, напіввідкриті (N) /л/, /л'/, /р/ та щілинні (F) фонем /с/. Приголосні фонем /н/, /н'/, /м/, /г/, /з/, /з'/, /с'/, /ф/, /г/, /х/, /ш/, /в/, /й/, /ж/ не можуть виступати другим елементом.

Третім елементом зафіксовано зімкнуто-щілинні (A) /дж/, /ч/, /ц'/, голосні (O) /а/, /у/, /и/, /і/, /е/, щілинні (F) /з'/, /с'/, /с/, /г/, /х/, /ш/, /в/, /й/, /ж/, напіввідкриті (N) /л/, /м/, /н/, /л'/, /р/, /н'/ та проривні (P) фонем /д/, /т/, /п/, /к/, /т'/, /б/, /д'/. Фонем /о/, /дз/, /дз'/, /ц/, /з/, /б/, /г/ не виступають у ролі третього компонента.

Зафіксовано 124 первинні трикомпонентні корені, початковим компонентом яких виступають щілинні (F) фонем /з'/, /с'/, /с/,

/г/, /х/, /ш/, /в/, /й/, /ж/ (зять, зятем, сьорбати, сьгати, недосяжний, сон, сік, снувати, гуси, губити, гусьми, худий, ховати, хиба, шуміти, шов, шипіти, вернути, видати, високий, вижити, юджу, їхати, їду, жєнці, жалувати) (див. табл. № 2).

Другим елементом у таких сполуках виступають голосні (O) фонем /і/, /и/, /о/, /у/, /а/, /е/, напіввідкрита /н'/, щілинна (F) /з'/ та проривна (P) фонем /к/. Другим елементом не можуть бути проривні (P) /б/, /д/, /т/, /п/, /т'/, /б/, /г/, /д'/, напіввідкриті (N) /л/, /м/, /л'/, /р/, щілинні (F) /з/, /ж/, /ф/, /с'/, /с/, /г/, /х/, /ш/, /в/, /й/, зімкнуто-щілинні (A) /ч/, /дж/, /ц/, /ц'/, /дз/, /дз'/.

Третім елементом у цих сполуках виступають голосні (O) /а/, /у/, /о/, щілинні (F) /з'/, /ж/, /ф/, /с'/, /с/, /г/, /х/, /ш/, /в/, /й/, напіввідкриті (N) /л/, /л'/, /р/, /м/, /н/ та зімкнуто-щілинні (A) фонем /ч/, /дж/, /ц/, /ц'/. Голосні (O) фонем /е/, /и/, /і/, проривні (P) /б/, /д/, /т/, /п/, /т'/, /б/, /г/, /д'/, напіввідкрита (N) /н'/, щілинна (F) /з/, зімкнуто-щілинні (A) фонем /дз/, /дз'/ не можуть виступати у ролі третього компонента.

Виділено 23 трифонемні корені, у яких початковим елементом зафіксовано зімкнуто-щілинні (A) фонем /ц/, /ч/ (*цар, зацвів, цідити, чесний, чешу, чекати*) (див. табл. № 2).

У ролі другого компонента у цих сполуках виступають голосні (O) фонем /а/, /и/, /і/, /у/, /е/ та щілинна (F) фонема /в/. Усі проривні, напіввідкриті, зімкнуто-щілинні, щілинні (F) /з/, /з'/, /ж/, /ф/, /с'/, /с/, /г/, /х/, /ш/, /й/ не виступають другим елементом.

Третім компонентом у таких сполуках виявлено голосну (O) фонему /і/, зімкнуто-

Таблиця 2

**Моделі первинних трикомпонентних коренів з початковою фрикативною та африкативною фонемами сучасної української мови**

| Кількість елементів | Фонем |    |    |    |   |   |   |   |   |   |   |   |   |   |
|---------------------|-------|----|----|----|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
|                     | F     |    |    |    | A |   |   |   | O |   |   |   |   |   |
| 1 елемент           | F     |    |    |    | A |   |   |   | O |   |   |   |   |   |
| 2 елемент           | O     |    |    |    | F |   |   |   | O |   |   |   |   |   |
| 3 елемент           | F     | P  | N  | A  | O |   |   |   | N | N | P | A | F | O |
| Загальна кількість  | 30    | 39 | 39 | 16 | 1 | 2 | 2 | 8 | 8 | 8 | 1 | 5 | 1 | 1 |

Таблиця 3

**Моделі первинних трикомпонентних коренів з початковою голосною фонемою сучасної української мови**

| Кількість елементів | Фонемні |   |   |   |   |   |   |   |   |
|---------------------|---------|---|---|---|---|---|---|---|---|
|                     | О       |   |   |   |   |   |   |   |   |
| 1 елемент           |         |   |   |   |   |   |   |   |   |
| 2 елемент           | F       |   |   |   | N |   |   |   | P |
| 3 елемент           | N       | F | P | O | N | P | F | N |   |
| Загальна кількість  | 2       | 1 | 1 | 1 | 3 | 1 | 1 | 1 |   |

щілинну (А) фонему /дж/, а також напіввідкриті (N) /л/, /л'/, /р/, /н/, проривні /д/, /п/, /к/ та щілинні (F) фонемні /й/, /с/, /ш/. Не можуть бути третім компонентом голосні (О) /о/, /и/, /е/, /у/, /а/, щілинні (F) /з'/, /ж/, /ф/, /с'/, /з/, /г/, /х/, /в/, напіввідкриті (N) /н'/, /м/, зімкнуто-щілинні (А) /ч/, /дз/, /ц/, /ц'/, /дз'/ та проривні (Р) фонемні /б/, /т/, /т'/, /б/, /т/, /д'/.

Зафіксовано 11 трифонемних коренів, у якому першим елементом виступають голосні (О) фонемні /о/, /і/, /у/ (овсисько, одного, орда, існувати, узяти, уста) (див. табл. № 3).

Другим елементом у них можуть бути щілинні (F) /г/, /с/, /в/, /з'/, напіввідкриті (N) /р/, /м/ та проривна фонемні /д/. Усі голосні, зімкнуто-щілинні, проривні (Р) /к/, /т/, /п/, /т'/, /б/, /г/, /д'/, напіввідкриті (N) /н'/, /л'/, /л/ та щілинні (F) фонемні /з/, /ж/, /ф/, /с'/, /х/, /ш/, /й/ не виступають другим елементом.

Третім компонентом зафіксовано голосну (О) фонему /а/, напіввідкриті (N) /н/, /л'/, /л/, /р/, проривні (Р) /д/, /т/ та щілинні (F) фонемні /с/, /ж/. Не можуть виступати в ролі третього компонента всі зімкнуто-щілинні фонемні та голосні (О) /о/, /и/, /і/, /е/, /у/, проривні (Р) /б/, /п/, /т'/, /б/, /т/, /д'/, /к/, щілинні (F) /з'/, /ш/, /ф/, /с'/, /з/, /г/, /х/, /в/, /й/, напіввідкриті (N) фонемні /н'/, /м/.

Отже, серед первинних трикомпонентних коренів найхарактернішою є сполучуваність трьох фонем типу «передньоязикова + голосна + передньоязикова» (222), «губна + голосна + передньоязикова» (74), «задньоязикова + голосна + передньоязикова» (33), «передньоязикова + голосна + задньоязикова» (31), «передньоязикова + голосна + губна» (29). Рідше трапляються сполуки фонем типу «губна + голосна + задньоязикова» (19), «задньоязикова + голосна + передньоязикова» (13), «передньоязикова + голосна + середньоязикова» (12), «середньоязикова + голосна + передньоязикова» (8), «передньоязикова + голосна + гортанна» (8), «передньо-

язикова + передньоязикова + голосна» (6), «задньоязикова + голосна + губна» (6), «задньоязикова + передньоязикова + голосна» (5), «голосна + передньоязикова + передньоязикова» (5), «голосна + передньоязикова + передньоязикова» (3), «голосна + губна + передньоязикова» (2), «голосна + гортанна + передньоязикова» (2), «губна + передньоязикова + передньоязикова» (2), «передньоязикова + задньоязикова + передньоязикова» (2). Виділено також поодинокі випадки дистрибуції трьох фонем «голосна + передньоязикова + голосна», «передньоязикова + губна + голосна», «гортанна + передньоязикова + голосна», «губна + середньоязикова + голосна», «губна + передньоязикова + голосна», «середньоязикова + голосна + задньоязикова», «середньоязикова + голосна + губна», «задньоязикова + голосна + середньоязикова», «губна + голосна + губна», «губна + голосна + середньоязикова».

За диференційною ознакою «твердість – м'якість» серед трифонемних коренів зафіксовано такі типи: «тверда + голосна + тверда» (366), «тверда + голосна + м'яка» (93), «м'яка + голосна + тверда» (32), «тверда + тверда + голосна» (15), «голосна + тверда + тверда» (11), «тверда + м'яка + голосна» (4), «тверда + тверда + тверда» (3), «м'яка + голосна + м'яка» (2), «тверда + тверда + м'яка» (1), «голосна + тверда + м'яка» (1), «голосна + м'яка + тверда» (1).

За диференційною ознакою «дзвінкість – глухість» виявлено такі сполуки «дзвінка + голосна + дзвінка» (144), «глуха + голосна + дзвінка» (117), «дзвінка + голосна + глуха» (117), «глуха + голосна + глуха» (98), «глуха + дзвінка + голосна» (11), «голосна + дзвінка + дзвінка» (7), «дзвінка + дзвінка + голосна» (3), «голосна + глуха + дзвінка» (2), «дзвінка + глуха + глуха» (2), «глуха + глуха + дзвінка» (2), «голосна + дзвінка + глуха» (1), «голосна + дзвінка + голосна» (1), «глуха + глуха + голосна» (1).

**Висновки.** Отже, серед первинних трифонемних коренів сучасної української літературної мови характерними є такі дистрибутивні структури фонем: «передньоязикова + голосна + передньоязикова» (222), «губна + голосна + передньоязикова» (74), «задньоязикова + голосна + передньоязикова» (33), «передньо-язикова + голосна + задньоязикова» (31), «передньоязикова + голосна + губна» (29), «тверда + голосна + тверда» (366), «тверда + голосна + м'яка» (93), «м'яка + голосна + тверда» (32), «дзвінка + голосна + дзвінка» (144), «глуха + голосна + дзвінка» (117), «дзвінка + голосна + глуха» (117), «глуха + голосна + глуха» (98).

#### ЛІТЕРАТУРА

- Богдан М. М.** Одна з продуктивних моделей словотвору сучасної мови. *Українська мова і література в школі*. 1968. №11. С. 28–30.
- Вовк П. С.** Теорія центрів і периферій фонологічної та акцентологічної системи. Київ, ІЗМН, 1997. 164 с.
- Гриднева Л. М.** Порождение слога в современном украинском языке. *Структурная и математическая лингвистика*, 1974. №2. С. 32–39.
- Клименко Н. Ф.** Основи морфеміки сучасної української мови. Навчальний посібник для студентів філол. факультетів університетів та педінститутів. Київ, ІЗМН, 1998. 182с.
- Коструба П. П.** Фонетика сучасної української літературної мови. Львів, 1963. 100 с.
- Муравицька М. П.** Частота двофонемних кінцевих сполук сучасної української мови. *Статистичні та структурні лінгвістичні моделі*. Київ, 1966. С. 54–61.
- Перебийніс В. С.** Кількісні та якісні характеристики системи фонем української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1970. 270 с.
- Полюга Л. М.** Словник українських морфем. Львів : Світ, 2003. 448 с.
- Савченко І. Ф.** Фонемний аналіз трифонемних словоформ. *Мовознавство*. 1972. № 6. С. 37–44.
- Старак Т. В.** Особливості початкових сполучень приголосних фонем в українській мові. XXXIX наукова конференція, присвячена підсумкам науково-дослідної роботи університету за 1964 рік. Тези доповідей. *Філологія, журналістика*. Львів, 1965. С. 49–50.
- Тимченко Є.** Курс історії українського язика. *Вступ: фонетика* (2-е вид., доп.). Київ-Харків, 1930. 212 с.
- Тоцька Н. І.** Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. Київ : Вища школа, 1981. 184 с.
- Трубецької Н. С.** Основы фонологии. Москва, 2000. 352 с.
- Шепель Ю. О.** Моделювання словотвірних гнізд та рядів слів з вільним і зв'язаним коренем. *Мовознавство*. 1992. №2. С. 21–25.

#### REFERENCES

- Boghdan, M. M.** (1968). Odnа z produktyvnykh modelej slovotvoru suchasnoji movy [One of the Productive Word Formation Models of the Modern Language]. *Ukrajinsjka mova i literatura v shkoli – Ukrainian Language and Literature at School, 11*, 28–30 [in Ukrainian].
- Vovk, P. S.** (1997). *Teorija centriv i peryferij fonologichnoji ta akcentologichnoji systemy [The Theory of Centers and Peripheries of the Phonological and Accentological Systems]*. Kyiv : IZMN [in Ukrainian].
- Ghrydneva, L. M.** (1974). Porozhdenye sloghа v sovremennom ukraynskom jazyke [Syllable Formation in Modern Ukrainian]. *Strukturnaja y matematyčeskaja lynchvystyka – Structural and Mathematical Linguistics, 2*, 32–39 [in Russian].
- Klymenko, N. F.** (1998). *Osnovy morfemiky suchasnoji ukrajinsjkoji movy [Fundamentals of Morphemics of the Modern Ukrainian Language. Coursebook for Students studying Philology]*. Navchalnyj posibnyk dlja studentiv filol. fakuljtetiv universytetiv ta pedinstytutiv. Kyiv : IZMN [in Ukainian].
- Kostruba, P. P.** (1963). *Fonetyka suchasnoji ukrajinsjkoji literaturnoji movy [Phonetics of Modern Ukrainian Literary Language]*. Lviv [in Ukrainian].
- Muravycjka, M. P.** (1966). Chastota dvofonemnykh kincevykh spoluk suchasnoji ukrajinsjkoji movy [Frequency of Two Phoneme End Combinations of the Modern Ukrainian Language]. In *Statystyčni ta strukturni lynchvistyčni modeli – Statistical and Structural Linguistic Models* (pp. 54–61) [in Ukrainian].
- Perebyjnīs, V. S.** (1970). *Kiljkisni ta jakisni kharakterystyky systemy fonem ukrajinsjkoji literaturnoji movy [Quantative and Qualitative Characteristics of the Phonetical System of the Ukrainian Literary Language]*. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

- Poljugha, L. M.** (2003). *Slovník ukrajinských morféme* [Dictionary of Ukrainian Morphemes]. Lviv : Svit [in Ukrainian].
- Savchenko, I. F.** (1972). *Fonemnýj analiz tryfonemnykh slovoform* [Phonem Analysis of Three Phoneme Wordforms]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 6, 37–44 [in Ukrainian].
- Starak, T. V.** (1965). *Osoblyvosti pochatkovykh spoluchenj prygholosnykh fonem v ukrajinskij movi* [Peculiarities of the Initial Combinations of Consonant Phonemes in Ukrainian]. In *Filolohiia, zhurnalistyka – Philology, Journalistics*. XXXIX naukova konferentsiia, prysviachena pidsumkam naukovy-doslidnoi roboty universytetu za 1964 rik. Tezy dopovidei (pp. 49–50). Lviv [in Ukrainian].
- Tymchenko, Je.** (1930) *Kurs istoriji ukrajinskogho jazyka* [Course of the History of The Ukrainian Language]. In *Vstup : fonetyka – Introduction: Phonetics*. (2<sup>nd</sup> Ed.). Kyjiv-Kharkiv [in Ukrainian].
- Tocjka, N. I.** (1981). *Suchasna ukrajinsjka literaturna mova : fonetyka, orfoepija, ghrafika, orfoghrafija* [Modern Ukrainian Literary Language : Phonetics, Orphoepics, Orphographics]. Kyiv : Vyshha shkola [in Ukrainian].
- Trubec'koj, N. S.** (2000). *Osnovy fonologhyy* [Fundamentals of Phonology]. Moscow [in Russian].
- Shepelj, Ju. O.** (1992) *Modeljuvannja slovotvirnykh ghnizd ta rjadiv sliv z viljnym i zv'jazanyj koronem* [Modeling of Word Formation Nests and Word Rows with Free and Attached Roots]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 2, 21–25 [in Ukrainian].